TÜRK HAMAM KÜLTÜRÜNÜN BATI KÖKENLİ BANYO TASARIMI ÜZERİNE ETKİLERİ

TUNGUÇ TOKOL

Marmara Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
İç Mimarlık Bölümü
İSTANBUL

tonguctokol@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Temizlenme kültürü, Türk Hamamı, kültürel etkileşim, mimari.

Özet

İnsanlar için temizlenme yeme-içme beslenme ve barınma gereksinimlerinden sonra gelen önemli bir uğraş alanıdır. İnsanlık tarihine bakıldığında yıkanma eyleminin anlamının yalnızca bedenin kirlerden arındırılması değil aynı zamanda ruhun da kirlerden ve kötülüklerden arındırılması olduğu görülmektedir. Bu bağlamda birbirlerinden farklı coğrafyalarda ve farklı dinlerde olsalar insanlar benzer yıkanma gelenekleri geliştirmişlerdir.

Yıkanma ihtiyacı için kapalı mekanların inşa edilmesi eski Mısır, Kürdistan ve antik Yunan uygarlıklarına kadar uzanmaktadır. Anadolu'da Gazientep yakınlarında bulunan ve MÖ 3200 'lerde Geç Hitit dönemine ait olan kaplıcalar yıkanma alanlarının tarihine bir örnek olarak gösterilebilir. Selçuklu döneminin sonrasında Osmanlılar tarafından Anadolu'da çok sayıda hamam yaptırılmıştır. Mimari olarak Yunan ve Roma hamamlarından daha büyük havuzlar yerlerini büyük bir merkezi alan çevresine yerleştirilmiş odacıklardan oluşan Türk Hamamlarına bırakmışlardır.

Geçmişten günümüze temizlenme kültürü sosyal ve kültürel değişimlerden etkilenerek değişime uğramakla beraber bu süreç içerisinde farklı kültürler arasında etkileşimlerde oluşmuştur.

Bildiride Türk hamamkültürü ile Batı kökenli banyo kültürleri arasındaki etkileşim konusu görsellerle desteklenerek anlatılacaktır.

Giriş

Su insan yaşamının en önemli öğesidir. Dünyanın büyük bir alanı sularla kaplıdır. İnsan bedeninin yaklaşık %60'ı sudan oluşmaktadır ve tüm canlılar için su hayati anlamına gelmektedir. Tarih boyunca en önemli yerleşimler su kenarlarında oluşmuştur. İnsanların beslenme, barınma gibi en önemli temel ihtiyaçlarından sonra temizlenme ihtiyacı gelmektedir. İlk temizlik maddesi olarak da su kullanılmıştır ve günümüzde de bu önemini korumaktadır. Bedensel temizlik bireylerin içerisinde ve bulunduğu zamanda nihayet bir anlamlar anlamına gelir. Hindistan'da Ganj nehri, eski Mısır'da Nil nehri kutsaldır. Hintliler her sabah bu nehirde yıkanmaktadır. Anadolu'da Fırat ve kolları kutsaldır. Nil nehri kıyısında Osmanlı dönemine kalma hamam kalıntıları bulunmaktadır. Kapalı yerlerde yıkanmanın geçmişi ile ilgili net bir tarih bilinmese de bu mekanların kalıntıları Hindistan, eski Mısır ve Antik Yunan'da bulunmaktadır. Ancak bu

yıkanma mekanları genelde bir yapının parçasıdır. Bağımsız olarak inşa edilen mekanlar ise Yunanlılardan sonra Roma uygarlığı ile başlamaktadır. Osmanlı hamam mimarisi de bundan büyük ölçüde etkilenmiştir. Hamamlar Osmanlı İmparatorluğu döneminde İslamî açıdan tartışmalara da neden olmakla beraber yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Türk hamamı ilerleyen dönemlerde Avrupalıların da ilgisini çekmiş ve etkileşime neden olmuştur.

1. Türk Hamam Kültürünün Tarihsel Gelişim Süreci

Tarihsel süreçte Türklerin temizliğe önem veren bir millet olduğunu görürüz. Bunda İslam dininin de büyük önemi bulunmaktadır. Türk hamamı toplumsal yaşamın önemli bir parçasıydı. Osmanlı döneminde sadece İstanbul'da 168 tane çarşı hamamı bulunmaktaydı.

Hamam sözcüğü Türkçeye "ısınmak, sıcak olmak" demek olan Arapça "hamm" kökünden geçmiştir ve Osmanlı döneminde böyle kullanılmıştır. Hamam yerine olarak günümüzde de kullanılmakla beraber, Anadolu'nun bazı bölgelerinde hamama "sıcak" ya da "sıcak"da denmektedir [1]. Oldukça gösterişli olan Roma hamamları Osmanlılar ve sonrasında gelen diğer İslam uygarlıklarını etkilemiştir. Bu günkü İsrail sınırları içerisinde kalan bölgede Emeviler döneminden kalma küçük bir hamam bulunmaktadır. Roma İmparatorluğu sınırları içindeki birçok ülkede Roma hamam mimarisinin devamı olan çok sayıda hamam kalıntısı vardır. Selçuklu hamamları ise Roma hamamlarına göre daha küçük ve basittir. Geleneksel Türk hamamı mimarisi Roma hamamından etkilenmiş olsa da yaşam kültürü sürecinde kendi özgün yapısına kavuşmuştur. Roma geleneğinden farklı olarak hamama gitmek Türk kültüründe hiçbir zaman her gün yapılan bir eylem değildir. Her ne kadar kişiden kişiye ya da bir mevsimden diğerine farklılık gösterse de, haftada veya on beş günde bir hamam ziyaretinde bulunmak oldukça normal sayılır [2]. Osmanlı hamamları 18. yüzyıldan itibaren Avrupalıların ilgisini çekti ve bazı yerlerde benzerleri yapıldı. Bu ilginin kaynağı şüphesiz Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret eden gezginler, tüccarlar ve yabancı elçilerdi. Bu geziler ya da görevler sonrasında yazılanlar sayesinde, Roma'nın büyük hamamlarını çoktan unutmuş Avrupa dillerine bugün de varlığını koruyan "Türk hamamı" deyimi girdi [3]. Türk hamamlarının batıya etkisi resim sanatına da yansımıştır. Bunun en güzel örneği Jean Dominique Ingres'nin Türk Hamamı adlı eseridir.

Resim 1. Jean Dominique Ingres, Türk Hamamı

Osmanlılarda hamamlar külliyelerin yanına inşa edilmiştir. Bunların dışında çeşitli vakıflara gelir sağlamak amacıyla da semt ve şehirlere hamamlar inşa edilmiştir. Gelir getirmeleri nedeniyle bu hamamların

uzun sürelerce bakımları yapılmış ve korunmuşlardır. İstanbul'da 19. yüzyılda özel hamamlar inşa edilmeye başlanmıştır.

2. Türk Hamamının Mimari Özellikleri

Türk hamamını başlıca dört bölüme ayırmak mümkündür.

2.1. Soyunma bölümü

Geniş bir sofa çevresindeki bölmelerden oluşmaktadır. Hamama soyunma yerinden açılan bir kapıyla girilir. Soyunma bölümlerinin kubbesi diğerlerine göre daha büyüktür.

2.2. Ilıklık

Ilıklık bölümü "soğukluk" ve "kapıarası" olarak da anılır. Ilıklık ısıtılan ancak ısısı sıcaklık kadar yüksek olmayan bir bölümdür. Burada sıcaktan rahatsız olabilecekler ve hastalar yıkanmaktadırlar. Bu bölüm dikdörtgen planlıdır. Yıkanmak için halvetler, dinlenmek ya da masaj için mermer sedirler bulunmaktadır.

2.3. Sıcaklık

Sıcaklık bölümü hamamın yıkanılan yeridir. Bu bölüm sıcak ve buharlıdır. Bu mekanın ortasında bulunan göbek taşı mermerle kaplanmıştır ve hamamın en sıcak zeminine sahiptir. Sıcaklık bölümünün duvarlarında sıcak ve soğuk suyun aktığı kurnalar bulunur. Bu bölümde daha sıcak olan küçük bölmeler, halvetler de mevcuttur.

2.4. Isıtma bölümü

Hamamın altında bulunan ateşin yandığı yerdir. Külhan denen ocakta yanan ateş sıcaklık bölümünün altındaki cehennemlik denilen kanallarda dolaşarak dumanı tütekâk denilen bacalardan dışarıya atılır. Türk hamamları bu ısıtma sistemi açısından da Roma hamamlarından etkilenmiştir.

Türk hamamında erkek ve kadın hamamının ayrı olmadığı "tek hamamlar" ya da "kuşluk hamam"ında, gündüzler kadınlara ayrılmakta, erkekler sabah erken saatlerde ya da gece yıkanmaktadır. Geçmişten günümüze kadar gelen geleneklerin çoğu günümüzdeki yaşam alanlarımızda değişime uğramış ve gündelik hayatın stresinden uzaklaşmak isteyenlerin tercihleri doğrultusunda artık farklı bir boyut kazanmıştır [4].

3. Türk Hamam Kültürü ve Sağlık Üzerine Etkileri

Türk hamamı kurna, musluk ve göbek taşı ile akla gelmektedir. Hamam tası, sabun ve sabunluklar, kese, kil, havlu, peştamal, takunya veya nalın, ponza taşı, hamam otu, yerbetlikler, gülabdanlar ve buhurdanlar ise diğer aksesuarlardır. Hamamda kullanılan malzemeler kadınlar ve erkekler hamamının ihtiyaçları olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Kadınlar hamamında kullanılan malzemeler, erkekler hamamına göre daha gösterişli olur ve daha özenle seçilmektedir.

Hamam, uzun süre kalmamak şartıyla, sıcak su ve sabunla yapılacak vücut temizliği için iyi bir yıkanma ve temizlenme yeridir. Hamamda terlemenin ve ardından bir kese yardımıyla temizlenmenin kan dolaşımını kolaylaştırıcı, toksinlerden arındırıcı bir özelliği vardır. Hamamda fazla kalmak, sıcaktan soğuğa, soğuktan sıcağa hızlı geçmek ise vücuda zararlı olabilmektedir. Sağlık sorunları olan kişilerin çok sıcak suda yıkanmaları önerilmez. Hamamın birçok hastalığa iyi geldiği tıbben ispatlanmıştır. Hamamların, ruh ve sinir sağlığına olumlu etkileri de bilinmektedir. Sıcak banyo sonrası beden, ılıklıkta soğuğa alıştırılır. Günümüzde sağlık açısından faydalarından dolayı hamamlar tercih edilmektedir [5].

Resim 2. Türk hamamı

4. Türk Hamamının Günümüze Etkileri

Sanayi devrimiyle beraber teknolojinin konutun içine girmesiyle, konut iç hacim tasarımlarında da değişimler meydana gelmiştir. Konutlara akan suyun getirilmesi ve atık su sistemlerinin kurulması yıkanma eylemine farklı bir boyut getirmiştir.

Türk hamamında duvar ve zeminlerde mermer kaplı yüzeyler kullanılırken bugün çeşitli boyutlarda seramik malzemelerle hijyen sağlanmaktadır. Çeşmeler ve pirinç musluklar yerlerini krom kaplı, ısı ayarlı, yönlendirilebilir bataryalara bırakmıştır. Hamamlardaki sıcak ve soğuk havuzlar ile mermer kurnaların yerini lavabo ve küvetler almıştır. Banyo kültüründe önemli bir yer tutan masaj eylemi jakuziler tarafından sağlanmaktadır. Aydınlatma tavandan açılan pencere ve fanus kubbe camları yerini gizli ve yönlendirilebilen ışık kaynaklarına bırakmıştır. Yine, hamamların içinde yapılan bedensel egzersiz yerleri bugün banyolar içine yapılan özel fitness, spa köşelerinde giderilmektedir.

Sonuç

Çağın getirdiği teknolojik yenilikler doğal olarak hamam kültürünü de etkilemiştir. Birçok konuda olduğu gibi zamana karşı yarışan toplumlar daha pratik ve hızlı çözümler üretmektedir. Modern toplumlarda yıkanma eyleminin süresi de bununla beraber azalmaktadır. Günümüzde konutlarda yıkanma mekânları aile bireylerinin kullanımlarına hizmet etmektedir. Ancak önemli bir temel ihtiyaç olan yıkanma eylemi, gerek mekânın kullanımı gerekse sağlık açısından geçmişteki işlevleriyle paralel bir süreç izlemektedir. Vazgeçilmesi mümkün olmayan hijyen şartları ise modern malzemelerle sağlanmakta, bu bağlamda doğal malzemelerin mekân tasarımı üzerindeki etkisi sürmektedir. Sonuç olarak Türk hamamının geçmişten günümüze olan etkileri göz önünde bulundurularak halen faaliyetlerini sürdüren yüzlerce hamamın gelenek ve sağlık açısından işlevlerini ileride de sürdüreceği öngörülebilmektedir.

Kaynaklar

1. O. Yılmazkaya, Türk Hamamı, Çitlembik Yayınları, 2002, (15)
2. F. Yegül, Antik Çağda Hamamlar ve Yıkanma, Homer Kitapevi, 2006, (329)
3. O. Yılmazkaya, Türk Hamamı, Çitlembik Yayınları, 2002, (34)
4. M. Gökalt, Hamam Kültürünün Günümüz Banyo Tasarımında Yeri, Önemi ve Hierapolis Örneği, Sempozyum, Türk Kültür Tarihinde Dericilik ve Sorunları Sempozyumu, 2008, (7)
5. M. Gökalt, Hamam Kültürünün Günümüz Banyo Tasarımında Yeri, Önemi ve Hierapolis Örneği, Sempozyum, Türk Kültür Tarihinde Dericilik ve Sorunları Sempozyumu, 2008, (9)

INFLUENCES OF TURKISH BATH CULTURE ON WESTERN-ORIGIN BATH DESIGN

TONGUÇ, TOKOL

Marmara University
Faculty of Fine Arts
Department of Interior Design
ISTANBUL

tonguctokol@gmail.com

Keywords: Culture of cleaning, Turkish bath, cultural interaction, architecture.

Abstract

The need for cleaning has been the most important element for the human being after the needs for feeding and shelter. The history of humanity depicts the meaning of washing as not only the purification of the body from dirt, but also the purification of the soul from the dirt and evil. In this context, people developed similar washing traditions even though they were in different geographies and religions.

The construction of indoor spaces for washing needs dates back to the ancient Egypt, India and ancient Greece civilizations. The remnants found near Gaziantep in Anatolia and which belong to the Late Hittite period in 1200's BC can be shown as an example to the history of washing/purification. In the post-Seljuk period, the Ottomans constructed numerous baths in Anatolia. On architectural terms, the big pools in the Greek and Roman baths were replaced with the Turkish bath, which consists of small rooms placed around a grand central area.

From past to the present, the cleaning culture has been influenced from social and cultural transformations and changed; meanwhile, interactions have also occurred among different cultures during this process.

The presentation includes the introduction and representation of the interaction between the Turkish bath culture and the Western-origin bath culture, through supporting with visuals.

Introduction

Water is an importation phenomenon for man. A big part of the world is covered with water. More than half of the human body consists of water and water means life for all living things. Throughout the history, the most important settlement areas were created on the coasts of water. Cleaning follows immediately after the most important basic needs of people such as nourishment and shelter. Water has also been used as the first cleaning agent and it still maintains its importance in this regard. Cleaning of the body is a requisite in many religions and it also includes the purification of soul. The Ganges in India and the Nile in ancient Egypt are sacred. The Hindus bath in that river every morning. Euphrates and its branches are sacred for the Assyrians. Bath remnants from the period of Cleopatra are found on the banks of the Nile. Although the history of having

bath in indoor spaces is not clearly known, the remnants of such places are found in India, ancient Egypt and Ancient Greece. However, these bathing spaces are the pieces of a structure in general. The individually constructed places begin with the Roman civilization after the Greeks. And the Ottoman bath architecture was greatly influenced from that. The baths became an inseparable part of the daily life in the Ottoman Empire period, although they had caused to a certain controversy from the point of Islam. Turkish bath also draws the attention of the Europeans in the latter periods and caused to an interaction.

1. Historical Development Process of the Turkish Bath Culture

The historical process shows us that Turks have been a nation that signifies cleaning. The religion of Islam also contributed to that greatly. Turkish bath was an important part of the social life. In the Ottoman period, there were 168 bazaar baths only in Istanbul.

"Hamam", the Turkish word for bath, derives from the Arabic root "hamm", which means "heating, being hot", and it was spelled the same during the Ottoman period. The word "hamam" is still widely used in our area, while in certain regions of Anatolia, bath is also called "sıcak" or "sıcak" [1]. Roman baths, which were highly grandiose, influenced the Ottomans and the other following Islamic civilizations. In the region where currently the state of Israel is situated, there is a small bath which has been left from the period of Umayyads. There are many remnants of baths as the continuity of the Roman bath architecture in many countries within the borders of the Roman Empire. Meanwhile, Seljuk baths are smaller and simpler compared to Roman baths. Although the traditional Turkish bath architecture was influenced from the Roman bath, it has obtained its authentic structure through its life culture process. Unlike the Roman tradition, going to the bath was never an action done every day in the Turkish culture. Although it differs from one person to another or from one season to another, visiting a bath once a week or once a fortnight is considered as quite normal [2]. The Ottoman baths draw the Europeans' attention after the 18th century, and similar baths were constructed at some places. Obviously, the source of this interest was the travelers, merchants and foreign envoys who visited the Ottoman Empire. As a result of those written after such travels or duties, the idiom "Turkish bath", which still maintains its existence, entered in the European languages, as the grand baths of Rome were already forgotten [3]. The influence of Turkish baths in west was also reflected on the art of painting. The most beautiful example is the work of Jean Dominique Ingres titled the Turkish Bath.

Figure 1. Jean Dominique Ingres, The Turkish Bath

In the Ottomans, the baths were constructed next to complexes. Apart from that, baths were also constructed in various districts and cities to generate income for various funds. These baths were maintained and protected for many years as they generated income. In the 19th century the construction of private baths began in Istanbul.

2. Architectural Properties of the Turkish Bath

A Turkish bath can be divided into four main sections.

2.1. Undressing section

Consists of the sections around a wide sofa. Entrance to the bath is provided through a gate from the undressing section. The dome of dressing section is larger than the other sections.

2.2. Ilıklık (tepidarium)

Ilıklık (tepidarium) section is also called "soğukluk" and "kaplıtaş". Ilıklık (tepidarium) is a warm place which is heated up, but not as much as "sıcaklık" (caldarium). Those who may be disturbed from high temperature and sick people bath here. This section has a rectangular plot. There are private cubicles called "halvets" for bathing and marble sofas for resting or massaging.

2.3. Sıcaklık (caldarium)

The "sıcaklık" (caldarium) section is the bathing part of the bath. This section is hot and steamy. "Göbek taşı" (tummy stone) in the middle of this place is marble-coated and it has the hottest ground in the bath. The walls of the sıcaklık (caldarium) section have water taps through which hot and cold water run. In this section, there are hotter and smaller cubicles called halvets.

2.4. Heating section

This is the place where the fire burns under the bath. The fire in the furnace called "külhan", travels through the channels called "cehennemlik" under the sıcaklık (caldarium) section, and the smoke is discharged "through the flames called "tüteklik". Turkish baths were also influenced from the Roman baths with respect to this heating system.

The Turkish bath included "single baths" which were not separated for men and women; that is, there were "late-morning baths" where the women bathed during daytime, and the men bathed early in the morning or at night. Most of the traditions that come from the past to the present have changed at our current living spaces, and they have now gained different aspects according to the preferences of the individuals who wish to escape from the stress of daily life [4].

3. Turkish Bath Culture and Its Impacts on Health

Turkish bath is recognized with kurna (marble basin under the tap), tap and göbek taşı (tummy stone). The metal bowl for bathing, soap and soap pads, bath glove, peştamal (waist cloth), clogs called takunya or nalın, pumice stone, the depilatory called hamam out, sherbet pots called sherbetlik, small flasks for sprinkling rose water called gülabdans, and incense burners called buhurdan are the other accessories. The materials used

at the bath are separated into two groups according to the needs of women and men baths. The materials used at the women's bath are more ostentatious and they are selected more delicately than those in the men's bath.

Figure 2. Turkish Bath

Hamam is a good place for having a bath and cleaning for the body cleaning with hot water and soap, on the condition that you do not spend much time in it. Perspiring in hamam and then getting cleaned by means of a bath glove facilitates blood circulation and removes toxins. However, staying for a long time in hamam, passing from hot to cool, or cool to hot very quickly may damage the body. The people with health problems are not recommended to have a bath in very hot water. It has been medically proven that hamam is good for many diseases.

The positive effects of hamams on mental and psychological diseases are also known. After the hot bath, the body is cooled slowly in ılıklık (tepidarium). At present, hamams are preferred due to their benefits for health [5].

4. Influences of the Turkish Bath on the Present Time

As the technology entered houses together with the industrial revolution, changes in interior volumetric designs of residences also started. The introduction of running water to houses and establishment of sewage systems brought a different dimension to bathing.

In the Turkish bath, marble coated surfaces were used for the walls and floors, while hygiene is provided with various sizes of ceramic materials at present. The fountains and brass taps have been replaced with chrome-coated, heat-adjustable and rotatable fixtures. The hot and cold pools, and marble basins in hamams have now been replaced with bath tubs and ceramic wash basins. Massage, which holds an important place in bath culture, is now provided by jacuzzis. Illumination is now provided with concealed and rotatable light resources instead of the windows on the ceiling and the round dome glasses (fanus). Also the physical exercise areas in hamams have now been replaced with special fitness and spa corners.

Conclusion

The technological innovations introduced by the modernity have also influenced hamam culture. Similar to that in many issues, the societies that are competing against the time have produced practical and fast solutions. Together with it, the time of washing action in modern societies has also decreased. At present, the washing spaces in houses serve for the family members' use. However, the washing action, as an important fundamental need, follows a parallel process to its functions in history both in terms of the utilization of the space and health. Indispensable hygiene conditions are now ensured by modern materials, and in this context natural materials continue their impacts on the space design. As a result, considering the effects of the Turkish bath from past to the present, it can be foreseen that hundreds of swimming pools, which are currently conducting their activities, will also continue their functions in the future in terms of tradition and health.

Bibliography

1. O. Yılmazkaya, *Türk Hamamı*, Çekmece Yayınları, 2002, (15)

2. F. Yegül, *Antik Çağda Hamamlar ve Modern Hamam Mimarisi*, Homer Kitabevi, 2006, (329)

3. O. Yılmazkaya, *Türk Hamamı*, Çekmece Yayınları, 2002, (30)

4. M. Gökay, Hamam Kültürünün Günümüz Banyo Tasarımındaki Yeri, Önemi ve Ekolojik Önemi, Sempozyum, Türk Kültür Varlıkları Dernek ve Sosyoloji Sempozyumu, 2008, (7)

5. M. Gökay, Hamam Kültürünün Günümüz Banyo Tasarımındaki Yeri, Önemi ve Ekolojik Önemi, Sempozyum, Türk Kültür Varlıkları Dernek ve Sosyoloji Sempozyumu, 2008, (9)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ